

1.

A forgatókönyv helye a tudásfajták rendszerében

BODA ISTVÁN KÁROLY—PORKOLÁB JUDIT

Tanulmányunk általános célja a **forgatókönyv** fogalmának vizsgálata szövegtani és megismeréstudományi keretben. Reményeink szerint a megismeréstudomány és a szövegtan (valamint bizonyos mértékben az informatika) ilyen értelmű „találkozása” mindegyik tudományterület számára hasznos, új gondolatokat és megközelítésmódokat eredményezhet: egyebek közt a szövegtan „elmélete” számára gyümölcsöző lehet a sok esetben intuitívan használt fogalmak jelentésének pontosabb meghatározása, „lehorgonyzása” a megismeréstudomány általánosabb keretei között, a megismeréstudomány számára pedig a fogalmak szövegtani megközelítése olyan konkrét módszereket adhat, ami lehetővé teszi az emberi megismerő folyamat egyes alapvető problémáinak konkrét vizsgálatát.

1.

Először határozzuk meg a *forgatókönyv* fogalmát. Minden bizonnyal érdemes „tisztá forrásból” meríteni; a fogalom (egyik) megalkotója, *Roger C. Shank*, közel 20 év távlatából a következőt írja:

Már a *Dinamikus emlékezet* első kiadása előtt megpróbáltuk leírni, hogyan reprezentálhatják a tudásstruktúrák az eseményeket. Egyik tanulmányunkban (Shank és Abelson, 1977)¹ kidolgoztuk a forgatókönyv fogalmát. Eszerint a forgatókönyv olyan tudásstruktúra, mely a következtetési folyamatok irányítása és a bemenet elemeinek összekapcsolása révén segítséget nyújt a szövegfeldolgozásban. A beérkező mondatokban utalást találhatunk egy forgatókönyvre, melynek általános struktúrája előírja a mondatok kapcsolódását. A forgatókönyveket olyan, magas szintű tudásstruktúráknak tekintettük, amelyek a megértéshez szükséges háttérinformációt szolgáltatják. (Shank 2004: 16)

A *forgatókönyv* fogalma ilyen általános megfogalmazásban szinte alig különbözik a *séma* fogalmától, amely alatt a pszichológusok „emberek, tárgyak, események vagy helyzetek mentális reprezentációját értik.” (Atkinson 1997: 245) Természetesen ez nem véletlen; a *séma* fogalma ugyanis magában foglalja egyebek közt a következő ismereteket:

---

¹ Shank, R.C.; Abelson, R. (1977): *Scripts, Plans, Goals and Understanding*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum and Associates.

- a különböző embercsoportokra vonatkozó sztereotípiákat (pl. nők, férfiak);
- a valóság egyes („megfogható”) elemeinek osztályait vagy kategóriáit (pl. asztal, kutya);
- egyes események lefolyását (pl. autóbaleset, földrengés);
- adott helyzetekben rendszeresen végrehajtott („szokásos”) cselekvéssorokat (pl. autóvezetés, étkezés étteremben).

Az egyik lehetőség, hogy a forgatókönyveknek egy általános és egy speciális jelentést tulajdonítunk. Ha általános értelemben használjuk a *forgatókönyv* fogalmát, lényegében nem teszünk különbséget közte és a *séma* (tudáskeret stb.) fogalma között; ha viszont speciális értelemben használjuk, akkor rendszerint az adott helyzetekben elvárt és ténylegesen végrehajtható cselekvéssorokat leíró sémákat tekintjük forgatókönyveknek. Előbbi értelemben nem sok haszna van a fogalom bevezetésének (a *séma* fogalmát általánosan használjuk és elfogadjuk), az utóbbi értelmezés pedig túlságosan szűknek tűnik, amit *Shank* az *autóbaleset* vagy a *földrengés* forgatókönyve kapcsán részletesen ki is fejt. Más kérdés, hogy utána legyint egyet és nem foglalkozik tovább a terminológiai zűrzavarral: „Nem az a fontos, hogyan nevezzük őket.” (Shank 2004: 23)

A mi gondolatmenetünk számára különösen érdekes, hogy *Shank* kísérletet tesz a forgatókönyv fogalmának újradefiniálására, és egy harmadik, „alkalmazott” definíciót javasol:

Az elméleti definíció olyan tudásforrásként határozza meg a forgatókönyvet, amely a következtetéseket irányítja, és amely az előírt, sztereotip területeken rendet teremt a szövegben. Ezzel szemben az alkalmazott definíció szerint a forgatókönyv olyan adatstruktúra, amely az előrejelzések kialakításában játszik szerepet. Feltételezése szerint a forgatókönyv az ismételt tapasztalat hatására fejlődik. (Shank 2004: 21–22)

Ha azonban a *forgatókönyv* eredeti és újraértelmezett fogalmát alaposabban megvizsgáljuk, egy lényeges tulajdonság kiemelésével minden eddigi definíciót megtarthatunk, és a forgatókönyvnek mégis egyedi jelentést tulajdoníthatunk. Ez a tulajdonság a forgatókönyv által leírt séma *komplexitása*. Ezért tanulmányunkban a *forgatókönyveket* olyan egyszerű, alacsony komplexitású *sémáknak* tekintjük,² amelyek felhasználhatóak adott helyzetekben a cselekvések eredményének vagy a történéseknek az előrejelzésére (és ennek megfelelően következtetések levonására), és az ezzel kapcsolatos cselekvés irányítására

---

² Összhangban azzal, hogy a forgatókönyv „valamely nagyon specifikus helyzet kimeneteleire (a történések sorrendjére) vonatkozó nagyon specifikus ismeretek gyűjteménye.” (Shank 2004: 24)

(**egyfajta „cselekvési programként”**). A *forгатókönyvek* előrejelző és következtető funkciója számunkra azért különösen fontos, mert magában foglalja egy adott kommunikációs helyzetben a *megértési folyamat* irányítását. Ilyen megközelítésben *megértésről* akkor beszélhetünk, ha az adott kommunikációs folyamat (beszélgetés, olvasás, tévzés, szemlélődés stb.) kezdetén a kommunikációs kontextus alapján kiindulási „paradigmaként” választott komplex séma a folyamatosan feldolgozott információk hatására a lehetőségek fokozatos kizárásával egyre jobban leegyszerűsödik; és végül eljutunk egy olyan forгатókönyvig, amely már kizárja, vagy legalábbis elviselhető (ti. valós időben feldolgozható) szintre redukálja a kétértelműséget.

Egy informatikai analógiát használva azt is mondhatjuk, hogy egy tudásbázisban a sémák vagy tudáskeretek kb. a *szabályok*, a forгатókönyvek pedig a „hasznoló” szituációkat leíró *tények* — verbális vagy multimediális szövegek³ — szintjén helyezkednek el.

2.

Ha a *forгатókönyv* fogalmát általánosabb, megismeréstudományi keretben akarjuk elhelyezni, a legfontosabb kérdés a kognitív modellekben tárolt információ tartalma és szerveződése. Az egyéni vagy individuális tudás alábbi típusait különítjük el (vö. Andor 1998; Pléh 1998):

(a) analóg vagy érzéki alapú (többnyire az ún. képi) tudás: „egy kép többet mond, mint ezer szó”. Az érzéki alapú tudás esetén beszélhetünk az *érzet-minőségről* (qualia), amely kifejezi, hogy az érzéki alapú tudás sok esetben erős érzelmeket, élményeket vált ki (ezek különösen jelentősek pl. a műélvezet során).

Próbáljuk megjeleníteni például *Ezra Pound: In a Station of the Metro* (Egy metróállomáson) c. kétsoros versének látványvilágát az alábbi képekkel:

*Salvador Dali: Apparition of the Face of Aphrodite*⁴ (Melléklet, 1. ábra);

*David Barnes: Metro, Paris, France*⁵ (Melléklet, 2. ábra);

*Richard Nebesky: Moving Train in Metro, Blur, Prague, Czech Republic*⁶ (Melléklet, 3. ábra);

---

³ A szemiotikai szövegtan mind a verbális, mind a multimediális szövegeket komplex jeleknek tekinti (Petőfi 2004a).

⁴ <http://artfiles.art.com/images/-/Salvador-Dali/Apparition-of-the-Face-of-Aphrodite-Print-C10034886.jpeg>, 2008-05-01

⁵ <http://artfiles.art.com/images/-/David-Barnes/Metro-Paris-France-Photographic-Print-C12227320.jpeg>, 2008-05-01

⁶ <http://artfiles.art.com/images/-/Richard-Nebesky/Moving-Train-in-Metro-Blur-Prague-Czech-Republic-Photographic-Print-C10254109.jpeg>, 2008-05-01

*Metro Station*⁷ (Melléklet, 4. ábra);
... *happy faces in the crowd*⁸ (Melléklet, 5. ábra).

Vegyük észre, hogy az első kép az *apparition* (jelenés) szó értelmezéséhez szükséges kontextust teremti meg, a további képek pedig a kontextusba ágyazva egy lehetséges forogatókönyv *jeleneteit* (Shank 2004: 30) adják meg.

(b) strukturális, deklaratív vagy propozicionális tudás ('tudni valamit'): Ez az a tudástípus, amely leírható adott nyelven megfogalmazott kijelentések segítségével. Fontosabb elemei:

(b1) generikus tudás, vertikálisan vagy hierarchikusan szerveződött tudás: ez a tudásfajta a kognitív (absztrakt, fogalmi) sémák vagy tudáskeretek⁹ alapján szerveződött tudást jelenti. A teauruszok, nyelvi lexikonok, aktivációs szótárak (*Activator, Wordfinder*), képes szótárak (*picture dictionaries*) stb. felépítése valószínűleg nagy vonalakban a kognitív sémák szerveződését tükrözi az absztrakt, *tematikus kategóriáktól* a konkrét, multimediális formában, azaz pl. képekkel, hangokkal, videókkal (prototipikusan) megjeleníthető referenciális jelentésekig. Az alapvető szervező elemek a fogalmak közötti szemantikai relációk, például a szinonimák, antonimák, rokon- és ellentétes értelmű szavak stb. közötti paradigmaticai vagy helyettesítő jellegű relációk, ezáltal a szótárak hierarchikus felépítése a címszavak jelentéstartományainak viszonyát képezi le.

Ezt a tudásfajtát használjuk akkor, ha új, (részben) ismeretlen információkat kell feldolgoznunk a nyelvi tudásbázisban meglévő minták vagy szabályok alapján; az alkalmazott eljárás ilyenkor többnyire egy minta „értelmezési tartományának” kibővítése, azaz a mintába formálisan (szó szerinti értelemben) nem illeszkedő nominális elemek használata — ami a predikatív elemek egy új (átvitt vagy *metaforikus*) jelentését állítja elő, amely később konceptualizálódhat (vö. Kövecses 1998: 58 sköv.), vagyis beépülhet a formálisan is elfogadott jelentések közé.¹⁰

---

⁷ <http://www.arrakeen.ch/europe/252%20%20metro%20station.jpg>, 2008-05-01

⁸ <http://www.blanketyblankband.com/images/photos/gallery/190945.jpg>, 2008-05-01

⁹ A generikus tudás alapvetően hierarchikus felépítésű, ezért joggal feltételezhetjük, hogy a magasabb szintek magukba foglalják az alacsonyabb szintek teljes tudástartalmát, azaz ilyen értelemben *tudáskeretként* funkcionálnak. A tudáskeret fogalmának ez az értelmezése teljes összhangban van a szövegtani értelmezéssel, amely szerint a tudáskeret egyfajta általános világtudás, „a szövegértelmezést biztosító ismeretek halmaza” (Szikszainé 1999: 383, 476).

¹⁰ Bár magát a mechanizmust nem részletezi, a funkciót Shank is alapvető fontosságúnak tartja: „az általánosabb struktúrák lehetővé teszik, hogy az adott helyzethez tartozó információt egy teljesen eltérő helyzetben is felhasználjunk.” (Shank 2004: 24)

Egy egyszerű példa: az, hogy valaki *habzsolja az édességet*, felhasználható a tudásszerzés ellenállhatatlan (és hasonlóan kellemes) szükségletének leírására:

... A mai ember morzsánként *habzsolja a tudást* és ezekből a morzsákból nagyon nehéz összerakni a világ képét. ... (részlet Lin Yutang: *Méz és Bors* c. könyvének ismertetéséből¹¹)

(b2) szótári, lexikális vagy horizontálisan szerveződött tudás: ez a tudásfajta a szűkebb értelemben vett *nyelvi tudásnak* felel meg (és ez áll a legközelebb az ún. *mentális lexikon* fogalmához). A legjobb példa erre a tudásfajta az egynyelvű vagy értelmező szótárakban tárolt tudás. A szavak jelentésdefiníciói a címszavakra vonatkozó helyettesítő szabályokat, az adott jelentésekhez tartozó kifejezés- és mondatminták pedig a rendelkezésre álló nyelvtani szerkezeteket adják meg. Utóbbiak a szócikkekben rendszerint a címszó használatára jellemző szerkezetekben és tipikus példamondatokban (kifejezésekben, kollokációkban, idiómákban stb.) jelennek meg. A mintákban a megfelelő szavak kiválasztását, azaz azt, hogy az adott szerkezetben a szavaknak milyen kombinációi elfogadhatóak, ún. szintagmatikai relációk szabályozzák.

A szócikkekben szereplő példamondatok *konkordanciák*, egy adott szituációt leíró szöveg, foratókönyv részei. Ha bizonyos minták vagy szerkezetek együtt — egy foratókönyvben — nem használhatóak, különböző *jelentésárnyalatokat* kapunk. Ilyen értelemben a szótári tudás tovább differenciálja azt az általános, a generikus tudás szintjén megjelenő tudáskeretet, amely végső soron a foratókönyvek hierarchikus rendszerezését valósítja meg.

Hogy teljesen világos legyen, mire is gondolunk, keressünk tudástartalmakat a *baleset* témakörben az Interneten, amely — rendkívüli mértékben kiterjesztve az Internet-felhasználók képességeit és lehetőségeit — mind az információk szervezésének, mind az információk keresésének szempontjából egyre jobban tükrözi az emberi psziché kognitív sajátosságait (a tárolt információk mennyiségéről nem beszélve). A generikus és szótári tudás annak a tudásnak felel meg, amelynek alapján információkat kereshetünk az Interneten. Bár vannak hierarchikusan szervezett információkatalógusok és tematikus keresők is (pl. Hírkereső, Hírstart), a szabad tárgyszavas információkereső rendszerek (pl. Google, ld. Melléklet, 6. ábra) általánosabbak, ismertebbek és népszerűbbek — esetükben viszont a kapott találati listák alapján a felhasználónak kell a különböző jelentéseket szétválasztania, ami sokszor elég fáradságos feladat, már csak azért is, mert néha bele kell pillantani a hivatkozott weblapba is, hogy pontosan meghatározzuk a megjelenített tartalmat.

---

¹¹ http://plaza.unas.hu/plaza_artdet.php?art=1747,9639351172, 2008-05-03

generikus tudás (jelentések)	szótári tudás (jelentésárnyalatok)	háttértudás (szövegek)
	<i>tudáskeret</i>	<i>forгатókönyv</i>
közlekedési baleset	<u>Hírkereső - Kereső</u> A szokatlan baleset a ... 182-es busz végállomásának közelében ... <i>AUTÓBUSZ</i> <i>LÓ</i>	www.hirkereso.hu/... Egy megvadult ló összeütközött egy BKV-busszal ...
	<u>DURVA BALESET VIDEÓ - A BIZTONSÁGI KAMERA RÖGZÍTETTE A BALESET MÁSODPERCEIT ...</u> <i>KAMION</i> <i>HALÁLOS BALESET</i>	www.indavideo.hu/... ... baleset durva halál kamion ...
	<u>Hirstart.hu keresés</u> Teljesen lezárták az elkövetkező órákra a 81-es főutat ... egy súlyos baleset miatt ... <i>SZEMÉLYGÉPKOCSI</i> <i>KISTEHERAUTÓ</i>	www.hirstart.hu/... belfold.ma.hu/... ... utolért, majd lelökött az útról egy előzés közben lévő kisteherautót egy személygépkocsi. ...
	<u>Autós videók / Motoros baleset</u> pécsi motoros baleset ... <i>MOTORKERÉKPÁR</i>	www.autosoldalak.hu/...
	...	...
munkahelyi baleset	<u>hvg.hu - karrier, állás, álláskeresés</u> Targonca borult egy férfira. Halálos munkahelyi baleset Hódmezővásárhelyen ... <i>TARGONCA</i>	hvg.hu/...
	...	...

Itt érdemes kitérnünk arra, hogy a fenti módon értelmezve a tudáskeretek fogalmát, a hierarchia legmagasabb (absztrakciós) szintjén megjelenő fogalmi vagy tematikus kategóriák, amelyek az alsóbb szintek tudástartalmát magukban foglalják, természetesen jóval *statikusabbak*, mint a konkrét szituációkat leíró forгатókönyvek; abban az értelemben, hogy egy új szituáció, pl. egy új

baleset azonnal, *dinamikus*an beilleszthető a fenti keretbe,¹² míg a magasabb szinten lévő kategóriák jelentésének akár részleges átértelmezése csak rendkívül nehezen lehetséges (ezt egyebek közt a szociálpszichológia rögzült sztereotípiái igen jól példázzák¹³). Természetesen maga a kognitív rendszer lényegileg, inherensen dinamikus, amit Shank, miközben 2004-es könyvében újraértelmezi az általa korábban bevezetett forгатókönyv-fogalmat, a *dinamikus emlékezet* és a *tanulás* fogalmának középpontba állításával jelez.

A következő két tudástípus — az enciklopédikus és háttértudás — a forгатókönyvekkel reprezentálható tudást jelenti és megközelítésünk szerint **leírható szövegek segítségével**.¹⁴ A szövegek szerveződésének vizsgálata ilyen értelemben a forгатókönyvek, illetve még általánosabban az emberi deklaratív tudás vizsgálatát is jelenti.

(b3) enciklopédikus tudás: ez a tudásfajta tipikusan *hipertextuális szerveződésű*, szócikkek és más szócikkekre vagy a háttértudás részét képező irodalmi „alpművekre” vonatkozó hivatkozások fejezik ki. A legfontosabb példa erre a tudástípusra a lexikonokban vagy enciklopédiákban tárolt és rendszerezett tudás (pl. miközben *Pound* verséhez kerestünk háttérszövegeket és képeket, néhány próbálkozás után eljutottunk a Wikipedia *Metro station* szócikkéhez,¹⁵ amely az enciklopédikus tudás igényével foglalja össze a legfontosabb tudástartalmakat a *metróállomás* témakörében), de ugyanitt említhetjük meg a szakkönyveket, tanulmányokat, műelemzéseket stb. is, amelyek különböző forrásból származó szövegekből egy konzisztens, tartalmilag és formailag összefüggő¹⁶ hiperszöveget hoznak létre.

(b4) lexikális tudás (ismeretek) vagy háttértudás: Ez a tudásfajta a saját vagy kulturálisan átvett tapasztalatokat tartalmazza. Ide tartoznak a perceptuálisan

---

¹² Erre utal Petőfi S. János is, amikor megjegyzi, hogy a „fogalmi sémák ... két típusának megkülönböztetésében én azok felfogását követem, akik a *tudáskereteket statikus*, a *forгатókönyveket dinamikus* ismereteket magukban foglaló sémákként értelmezik.” (Petőfi 2004b: ...) **HIVATKOZÁS**

¹³ Itt megjegyezzük, hogy az értékítéletekkel (érzelmeikkel, *attitűdökkel* stb.) kapcsolatos vonatkozások az *intencionális tudás* kategóriáján keresztül a valóságról kialakított tudásunk szerves részét képezik.

¹⁴ Összhangban a Shank által adott eredeti definícióval, amely a *szövegfeldolgozásban* jelöli meg a forгатókönyvek egyik alapvető funkcióját.

¹⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Metro_station, 2008-05-01

¹⁶ Azaz olyan szöveget, amely teljesíti a szövegszerűség általánosan elfogadott kritériumait. Különböző forrásból származó szövegekből álló *hiperszövegek* esetén különösen fontos a *kohézió* és a *koherencia* biztosítása (vö. Beaugrande-Dressler 2000). A Biblia esetében például a különböző bibliamagyarázatok és kommentárok egyebek közt ezt a funkciót valósítják meg.

rögzült vagy kulturálisan átvett¹⁷ (és empaticusan átélt) emlékek: az „epizodikus emlékezet” tudattartalmi (képek, hangok, illatok stb. emlékei), valamint konkrét szituációk szöveges leírásai és képi formában történő megjelenítései, főként az olvasmány- és filmélmények.

Az enciklopédikus és a lexikális tudás egy lehetséges szerveződési módját írja le a szerzők által kidolgozott ún. „jéghegy” *paradigma*.¹⁸

(c) szituatív és procedurális (algoritmikus) tudás (’tudni valahogyan’): Ez a tudástípus az automatikusan (valós időben, „gondolkodás nélkül”) végrehajtható, genetikailag vagy készségszinten rögzült (megtanult, begyakorolt stb.), diszpozicionális foratókönyveket foglalja magában. Ezek egy része utánzással és/vagy kitartó gyakorlással sajátítható el, de rendkívüli jelentőségű az, hogy *a deklaratív tudás szintjén létező foratókönyvek megfelelő gyakorlat szerzésével a procedurális tudás részévé válhatnak*. Ilyenkor a foratókönyveket alkotó cselekvéssorokat verbálisan leíró szövegek mint követendő viselkedésminták jelennek meg.

A foratókönyvek legfontosabb típusai (László 1998: 86 sköv.):

- szituációs foratókönyvek: jellegzetes, sztereotip élethelyzetekben követendő viselkedésminták (pl. bevásárlás, étteremben való étkezés, stb.);
- személyközi foratókönyvek: az emberek közötti kapcsolatokban használt, nehezen vagy csak részben formalizálható viselkedésminták;¹⁹
- tárgyi-instrumentális foratókönyvek: készségjellegű, diszpozicionális tudás, amely nehezen formalizálható (pontosabban nehezen verbalizálható), éppen ezért elsősorban a szubjektív tudás részét képezi (pl. biciklizés).
- A tárgyi-instrumentális foratókönyvekhez sorolhatóak a kognitív (megértési) folyamatok alapvető foratókönyvei, amelyek genetikailag rögzültek, vagyis „készen kapjuk” őket.

---

¹⁷ Általánosabban az objektív tudás szubjektív tudásba integrálásáról, a „harmadik világ” tudástartalmának átvételéről beszélhetünk (vö. Popper 1998).

¹⁸ A *jéghegy-paradigma* lényege az, hogy a szövegek értelmezéséhez szükséges *háttértudást* egy hierarchikusan szervezett szöveggörpusszal modellezhetjük, amely különböző forrásokból származó, de valamilyen szempont alapján a szöveghez kapcsolható további (tudományos és irodalmi, verses és prózai, magyar és idegen nyelvű stb.) szövegekből tevődik össze. A szövegek értelmezéséhez szükséges háttértudás legfelső szintje, azaz a jéghegy csúcsa az értelmezendő szöveg, míg a szöveggörpuszt alkotó szövegek adott szempontok szerint kialakított csoportjai alkotják a jéghegy felszín alatti rétegeit. A struktúra intertextuális (a szöveg megértéséhez nélkülözhetetlen) és hipertextuális (a szöveg további, alternatív jelentésrétegeit feltáró) kapcsolatok alapján szerveződik. (további információk: <http://www.inf.unideb.hu/~bodai/publikaciok.html>)

¹⁹ Ide sorolhatóak az „emberi játszmák” különböző formái (vö. Berne 1984).

A sorskönyv és a lehetséges ellensorskönyv(ek) (vö. Berne 1997) mint a szülők (elsősorban az anya) elsődleges programozása révén kialakított élettervek az egész életre szóló forgatókönyveknek tekinthetőek, és ilyen értelemben a forgatókönyvek negyedik típusát alkotják. Ezek arra is jó példát szolgáltatnak, hogy az egyes forgatókönyvek egymásba ágyazhatóak, és így egyre komplexebb forgatókönyvekhez juthatunk el.

(d) intenzionális (valamire vonatkozó) tudás: intenzionális tudás alatt elsősorban azokat a szituációkhoz kötődő érzelmeket és szándékokat (intenciókat)²⁰ értjük, amelyek lehetővé teszik az adott szituáció szubjektív, racionális értékelését,²¹ és ezáltal az adott szituációban a szükségletkielégítés optimális formájának — egy adott szituációban megvalósuló viselkedés céljának — a meghatározását. A mi megközelítésünkben a célirányos viselkedés egy megfelelő forgatókönyv kiválasztását és végrehajtását jelenti.

3.

Végezetül egy rövid megjegyzés azokról a kérdésekről, amelyek véleményünk szerint további kutatást vagy vizsgálatot igényelnek.

Nagyon érdekes és nyitott kérdés a forgatókönyvek leírásának explicitsége. Itt érdemes különbséget tennünk a forgatókönyvek különböző típusai között. Sorskönyvek esetén izgalmas lehet az alapminták összegyűjtése, különös tekintettel az archetipikus jellegű példákra (pl. mesék, mítoszok) — néhány tanulmányunkban már elindultunk ebbe az irányba, amikor az alapvető női archetípusokat, és egyes bibliai nőalakokat vizsgáltunk. A szituációs forgatókönyvek vizsgálatát illetően Dobi Edit tanulmányára utalunk, a személyközi forgatókönyvek egy érdekes vonatkozását (a félreértést) illetően pedig Csűry Andrea tanulmányára. A tárgyi-instrumentális forgatókönyvek verbális, explicit leírása — ha ez egyáltalán lehetséges — nyitott kérdés, amely valószínűleg speciális, a programozási nyelvekkel rokon (parancsokat vagy „felszólításokat”, feltételes utasításokat, ciklusokat, eljárásokat stb. tartalmazó) leíró apparátust igényel.

---

²⁰ Sztereotip szituációkban ez kb. megfelel a cselekvést meghatározó attitűdök affektív vonatkozásainak.

²¹ Ilyen értelemben az érzés a gondolkozással együtt racionális, értékelő funkciót valósít meg szemben az alapvetően irracionális érzékeléssel és intuícióval (vö. Jung 1994).

Irodalomjegyzék:

- Andor József (1998): A komplex lexikálisjegy-analízis és a mormota esete. In: Pléh Cs.—Györi M. (szerk.): *A kognitív szemlélet és a nyelv kutatása*. Budapest: Pólya Kiadó. 83–100.
- Atkinson, R.L. et. al. (1997): *Pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Beaugrande, Robert de—Dressler, Wolfgang (2000): *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Berne, Eric (1984): *Emberi játszmák*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Berne, Eric (1997): *Sorskönyv*. Budapest: Háttér Kiadó. **(Lélek kontroll)**
- Jung, C. G. (1994): *A lélektani típusok általános leírása*. Budapest: Európa Kiadó. (Mérleg)
- Kövecses Zoltán (1998): A metafora a kognitív nyelvészetben. In: Pléh Cs.—Györi M. (szerk.): *A kognitív szemlélet és a nyelv kutatása*. Budapest: Pólya Kiadó. 50–82.
- László János (1998): *Szerep, forgatókönyv, narratívum. Szociálpszichológiai tanulmányok*. Budapest: Scientia Humana.
- Petőfi S. János (2004a): *A szöveg, mint komplex jel. Bevezetés a szemiotikai-textológiai szöveg szemléletbe*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Petőfi S. János (2004b): A szövegösszefüggést biztosító relációk elemzésének aspektusai. In: Petőfi S. János—Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *A szövegorganizáció elemzésének aspektusai. Fogalmi sémák*. Officina Textologica 10. 11–22.
- Pléh Csaba (1998): *Bevezetés a megismeréstudományba*. Budapest: TypoTex Elektronikus Kiadó. (Test és lélek)
<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/cog/tart.htm>
- Popper, Karl R. (1998): *Test és elme. Az interakció védelmében*. Budapest: Typotex Kiadó. (Test és lélek)
- Shank, Roger C. (2004): *Dinamikus emlékezet. A forgatókönyv-elmélet újraértelmezése*. Budapest: Vince Kiadó.
- Szikszainé Nagy Irma (1999): *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris Kiadó.

Melléklet

Ezra Pound: *In a Station of the Metro*

Ezra Pound: *Egy metróállomáson*

The apparition of these faces in the crowd;
Petals on a wet, black bough.

Arcok jelenése a tömegben;
Szirmok egy nedves, fekete ágon.

(1913)

(Zanin Csaba fordítása)²²

1. ábra: Salvador Dali: *Apparition of the Face of Aphrodite*

---

²² <http://www.terebess.hu/haiku/pound.html>, 2008-05-02

2. ábra: David Barnes: *Metro, Paris, France*

3. ábra: Richard Nebesky: *Moving Train in Metro*

4. ábra: *Metro Station*

5. ábra: ... *happy faces in the crowd*

6. ábra: *Balesetre vonatkozó találatok (részlet)*